

ВИРОБЛЕННЯ КОНСОЛІДОВАНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ — ВИМОГА СУЧАСНОСТІ

Доводиться необхідність вироблення загальнонаціональної стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери діяльності, яка ґрунтується на модернізаційних моделях розвитку.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційна діяльність, стратегія розвитку бібліотечно-інформаційної галузі, модернізаційні моделі розвитку, бібліотекознавство.

Доказується необхідність розробки общенациональной стратегии развития библиотечно-информационной сферы, которая основывается на модернизационных моделях развития.

Ключевые слова: библиотечно-информационная деятельность, стратегия развития библиотечно-информационной отрасли, модернизационные модели развития, библиотековедение.

The necessity of making of national strategy of development of library-informative sphere of activity, that is based on the modernisation models of development, is reasonable.

Key words: library-informative activity, strategy of development library-informative sphere, modernisation models of development, library science.

Сучасний етап розвитку бібліотечно-інформаційної сфери є закономірним результатом глобального історичного поступу та соціокультурних змін, природною реакцією на еволюцію світоглядних парадигм, загальноцивілізаційні виклики та впливи. Стратегічний план (2008–2013 рр.) Програми ЮНЕСКО «Інформація для всіх» орієнтує світову спільноту на вироблення послідовних національних електронних стратегій, зокрема стратегії в галузі ІКТ і галузеві електронні стратегії, і, як зазначено в робочому резюме до Плану, передбачає розробку моделей політики і стратегій у галузі інформації/знань за такими пріоритетними напрямками: інформація з метою розвитку, інформаційна грамотність, збереження інформації, інформаційна етика, доступність інформації [10]. За таких умов особливої актуальності набуває питання вироблення консолідованої стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери, яка покликана забезпечувати реалізацію визначених Програмою ЮНЕСКО «Інформація для всіх» пріоритетів, сприяти міжнародній інформаційній співпраці, досягненню світового рівня діяльності національної бібліотечної справи.

Серед основних ідей, що вплинули на думку автора в процесі опрацювання визначеної проблеми, першою є ідея суспільного модернізаційного розвитку. Вона стала провідною для осмислення

сучасного етапу прогресу бібліотечно-інформаційної діяльності та, відповідно, надала можливості через призму «світового стандарту» проаналізувати зміни, які наразі відбулися в багатьох країнах світу, де побудова найсучасніших з технологічної точки зору інформаційно-бібліотечних комплексів національного рівня стала «візитівкою» державного підходу до утвердження пріоритетності національного самоусвідомлення, гідного збереження і презентації світові національної писемної, друкованої та «цифрової» спадщини. Результатом здійсненого аналізу стало вироблення галузевої моделі модернізаційного розвитку, яка може, на думку автора, використовуватися як універсальна модель побудови стратегії розвитку на рівнях розбудови як національної бібліотечно-інформаційної системи, так і окремої бібліотечно-інформаційної установи.

В умовах глобалізації і розширення інформаційного суспільства потрібна принципово нова модернізаційна модель суспільного розвитку, яка має на меті поліпшення, вдосконалення суспільного організму у сферах економіки, політики, науки, освіти, культури й способу життя [14, с. 20]. Таким чином, розроблення модернізаційної моделі розвитку (ММР) бібліотечно-інформаційної сфери, що являє собою певне поєднання сфер культури, освіти, науки й зазнає впливу економічної та політичної систем суспільства, є одночасно і складовою загальнонаціональної модернізаційної моделі, і набуває пріоритетного значення для розвитку бібліотечної справи як окремої галузі діяльності. Концептуальною ідеєю запропонованої модернізаційної моделі стає взаємодія організації та самоорганізації соціуму, реалізація якої орієнтує на найцінніші зразки розвитку, випередження економічних конкурентів, виробництво найсучаснішої, найякіснішої продукції. Розробка ММР бібліотечно-інформаційної сфери відбувається на основі загальнонаукових підходів до модернізаційних теорій як універсального методу історичного дослідження та соціосинергетичних підходів до розвитку бібліотеки як соціальної системи, управління якою може базуватися на м'яких впливах з урахуванням як суб'єктів, так і об'єктів управління. Під модернізацією розуміємо якісне поліпшення форм, методів і результатів діяльності бібліотек, а також удосконалення способів управління як окремими бібліотечно-інформаційними установами, так і бібліотечною системою країни в цілому [4].

Розробка ММР здійснюється з метою визначення перспектив розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу (в напрямі технологічної, соціальної та інституційної модернізації), збагачення його завдань і функцій у контексті переходу до знаннєвого, інформаційного суспільства (які оновлюються/забезпечуються ідеологічною, інноваційною й інвестиційною складовими ММР) і має

на меті отримати кінцевий результат — досягнення «світого стандарту» всіх аспектів бібліотечно-інформаційної діяльності.

Це питання безумовно потребує ґрунтовного розгляду інформаційної діяльності бібліотеки, оптимізації функціональних, інформаційних, сервісних та організаційних процесів. А прийняття відповідних рішень забезпечується всією системою управління бібліотечно-інформаційною справою, базується на результатах наукових досліджень у галузі економіки, соціології, політології, бібліотекознавства, соціальних комунікацій та інформаційних наук, урахуванні світового досвіду функціональної й організаційної трансформації бібліотечно-інформаційних комплексів.

Другою ідеєю стало концептуальне філософське розуміння сучасної бібліотеки як «території інформаційної свободи», центру міжкультурної та міжособистісної комунікації, яка, з одного боку, є складовою загальноцивілізаційного інформаційного простору і притаманними їй методами формує і транслює специфічну знаннево-інформаційну модель світу, з іншого, через суб'єкт-об'єктні й суб'єкт-суб'єктні відносини та впливи формує власний, відповідний до вимог часу й користувачів, інформаційний простір [1; 4; 8; 16].

Третя ідея складова запропонованої роботи полягає в можливості застосування в дослідженні соціосинергетичного підходу до аналізу перспектив розвитку бібліотеки як соціальної системи, яка є перетином і поєднанням багатьох сфер людської діяльності — науково-інформаційної, культурно-просвітницької, навчальної, освітньої, виробничої, дозвіллевої, рекреаційної, соціально-політичної тощо. У поєднанні з евристичними можливостями теорії інновацій соціосинергетичний підхід уможливив комплексний аналіз як базових, так і факультативних напрямів діяльності інформаційно-бібліотечних комплексів, визначення міжнародних, національних і регіональних факторів впливу на розвиток бібліотечно-інформаційної діяльності, окреслення перспектив та механізмів реалізації запропонованих автором моделей галузевого розвитку.

Розгляд предмета дослідження з урахуванням багаторічного досвіду науково-дослідної діяльності набув усіх ознак наукової об'єктивності й історичної достовірності. Результати дослідження, що є основою роботи, є складовою НДР Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського «Підвищення ефективності інформаційної діяльності наукової бібліотеки» (2011–2013). Проте певною мірою презентують також розробки, апробовані й здійснені в процесі виконання НДР попередніх років, зокрема «Технологія і організація формування і використання інформаційних ресурсів наукової бібліотеки» (2000–2004), «Інформаційні технології в системі інноваційної діяльності бібліотеки» (2005–2007),

«Управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки» (2008–2010). Під час упровадження названих НДР доведено, що нині на якісно новому етапі перебуває організаційне, методичне, інформаційне та правове забезпечення всіх напрямів діяльності сучасної бібліотеки. Ускладнення внутрішньої структури бібліотечно-інформаційного ресурсу, трансформація бібліотечного обслуговування, розширення спектра бібліотечно-інформаційних послуг, відповідне ускладнення організаційної структури бібліотеки потребують спрямування досліджень з кількісних характеристик на якісні, виявлення факторів, які впливають на попит, структуру читацького контингенту, читацьку поведінку та зміни в діяльності наукової бібліотеки щодо якнайповнішого задоволення інформаційних потреб користувачів, перспектив міжнародного співробітництва та регіонального й місцевого соціального партнерства. Це зумовлює необхідність подальших досліджень системи бібліотечного управління в аспекті ефективності бібліотечно-інформаційної діяльності, що означає узгодження стратегічних цілей розвитку бібліотеки з урахуванням зовнішніх викликів і впливів, реальних потреб користувачів. Розвиток стратегічного управління, одним з пріоритетних завдань якого стає підвищення ефективності бібліотечно-інформаційної діяльності, є актуальним і важливим напрямом бібліотекознавства, а розроблення його конкретних аспектів уможлиблює визначення способів інтенсифікації й упровадження нових форм у практику бібліотечно-інформаційної сфери України. Поняття ефективність діяльності, наявність або відсутність потенціалу розвитку, чітке бачення стратегічних орієнтирів і тактичних завдань, визначатимуть у найближчій перспективі здатність сучасної бібліотеки відповідати науково-технічним, соціокультурним, соціально-економічним і технологічним реаліям існування світу, який, незважаючи на економічну й інформаційну нерівність умов розвитку його суб'єктів, тяжіє до модернізаційного, ґрунтованого на знаннях етапу загальноцивілізаційного розвитку.

Важливе значення для розуміння пріоритетів розвитку й усвідомлення світових трансформаційних процесів у бібліотечно-інформаційній сфері мали й власні враження автора від участі в міжнародних програмах і проєктах протягом 2008–2012 рр. Так, під час науково-освітньої програми «OPEN WORLD» (2008 р.), яка передбачала 12-денну поїздку до бібліотечно-інформаційних та освітніх закладів США за підтримки Уряду США, Центру лідерства при Бібліотеці Конгресу США, Посольства США в Україні, відбувалося вивчення досвіду співпраці бібліотек різного типу, їхнього проєктного розвитку, ідеології та стратегії урядового й соціального партнерства. Особливе враження в той час на автора справили використання сучасних клієнт-орієнтованих форм

бібліотечної роботи й особливості впровадження та використання інформаційних технологій у національній бібліотеці (Бібліотека Конгресу США), університетській (інформаційно-бібліотечний комплекс Вашингтонського університету, м. Сіетл), мережі публічних бібліотек м. Сіетл, розбудови сучасного багатofункціонального інформаційно-бібліотечного комплексу в Публічній бібліотеці м. Сіетл [3].

У 2008 р. участь у програмі «Європейські стратегії розвитку культури і освіти та роль бібліотек», яка передбачала професійну навчальну поїздку до бібліотек Франції за підтримки Міністерства культури і туризму України, Міністерства культури та комунікації Франції й була організована Центром безперервної інформаційно-бібліотечної освіти Української бібліотечної асоціації, надала можливості авторові безпосередньо ознайомитися з основними напрямками роботи і сформуванню власну думку щодо місця сучасних бібліотек у європейському культурному просторі. Набуло вагомого підтвердження втілення основних цілей організацій та закладів культури в галузі інформаційних і комунікативних технологій, визначених Комітетом з культури Ради Європи, які сконцентровано у двох напрямках — прийняття зобов'язань стосовно відкриття доступу до всіх інформаційних ресурсів та джерел знань і збереження та збільшення культурної спадщини народів і держав Європи. І найкращою для реалізації таких завдань є модель бібліотечно-інформаційного центру «бібліотека-медіатека». Медіатека у Франції — це сучасна бібліотека, яка відповідає світовим стандартам організації та умов використання різноманітних інформаційних ресурсів [7].

Із часом цей досвід доповнено враженнями від розмаїття й соціокультурної спрямованості форм та методів діяльності публічних і наукових бібліотек Іспанії (2009 р.), мобільності та безпосереднього спрямування на соціальну взаємодію чудово обладнаних бібліотек і позитивно налаштованих на реальні, сьогоденні потреби різних цільових і вікових груп їх користувачів бібліотекарів Фінляндії (2012 р.).

Кількарічна співпраця з найпотужнішою міжнародною програмою «Бібліоміст» як у ролі експерта під час оцінювання документів від публічних бібліотек-учасниць конкурсів, так і експерта навчальних програм і видавничих проєктів у системі безперервного підвищення кваліфікації надала змоги дійти висновку, що міжнародні проєкти й ініціативи суттєво впливають на сучасний розвиток публічних бібліотек країни, модернізацію їх матеріально-технічної бази, розвиток кадрового потенціалу, зокрема і сільських, стимулюють вихід у світовий науковий простір університетських бібліотек. Тому сподіваємося, що ці проєкти стануть потужними складовими загальнонаціональної стратегії

розвитку бібліотечно-інформаційної галузі, яка буде реалізована, незважаючи на політичні зміни й економічні кризи [3].

Загальнонаціональна стратегія розвитку бібліотечно-інформаційної сфери, котру автор пропонує ґрунтувати на модернізаційній моделі, потребує широкого обговорення, чому сприятиме ця публікація.

На основі методів системного аналізу, простежено чіткий взаємозв'язок і взаємозалежність ММР суспільного розвитку, ММР соціокультурної сфери, ММР бібліотечно-інформаційної галузі, ММР окремої бібліотечно-інформаційної установи. І, відповідно, запропоновано [2, с. 6] базовими складовими ММР бібліотечно-інформаційних установ уважати: технологічну модернізацію (комплексне оновлення матеріально-технічної бази, що сприяє інтелектуалізації інформаційних технологій, забезпечує новий технологічний рівень виконання основних функцій установи, передбачає оптимізацію функціональних, сервісних та організаційних процесів); соціальну модернізацію (розвиток професійної, соціальної й освітньої структур галузі згідно з вимогами до технологічної модернізації, на рівні окремої установи передбачає гармонізацію соціально-професійної структури персонального складу, організацію проблемно-модульного навчання з метою підвищення кваліфікації, впровадження тренінгової системи тощо); інституційну модернізацію (вдосконалення економічних і правових механізмів регулювання інвестування та виробництва інформаційних продуктів і послуг згідно з вимогами до технологічної модернізації та соціальним замовленням; на рівні окремої установи — структурна модернізація, вироблення й упровадження маркетингових стратегій розвитку установи або окремих напрямів її діяльності).

Зважаючи на світовий та національний досвід вироблення стратегій у різних сферах діяльності [10; 11; 15; 23], впливовими складовими ММР нині визначено ідеологічну (базові принципи, наприклад, «читачецентризм», вільний доступ до інформації, соціальне партнерство та ін.); загальна спрямованість ММР, урахування національно-культурних особливостей, регіональних відмінностей тощо), інноваційну (визначення характеру нововведень (креативні, адаптивні), орієнтація на структуру кінцевого попиту) й інвестиційну (визначення пріоритетних напрямів і проєктів у складі ММР, їх конкурентоспроможності та джерел інвестування). І остання, «результативна», має поки що умовну назву «світовий стандарт» (забезпечує спрямування інших складових і кінцевого результату на визначені міжнародними організаціями або наявні в досвіді споріднених галузей та установ найкращі, найсучасніші зразки, стандарти, еталони, стратегії галузевої діяльності).

Розглядаючи ММР бібліотечно-інформаційних установ як стратегію, зазначимо, що найвищим концептуальним рівнем ММР може стати самостійна комплексна довготермінова стратегія загальнонаціонального значення, наприклад, стратегія модернізації бібліотечної справи Росії [11]. Вона має як ідеологічні, так і технологічні складові, спрямовані на реалізацію таких предметних завдань, як формування широкодоступного в цифровій формі національного бібліотечного ресурсу, розвиток єдиного інформаційного простору, створення різних видів цифрового контенту, доведення матеріально-технічної бази бібліотек до рівня, що відповідатиме нормативним вимогам, модернізація ресурсної бази бібліотек. А соціальна складова, як уважають розробники, реалізується завдяки підвищенню соціального престижу бібліотечної професії й рівня заробітної плати персоналу бібліотек.

Крім того, ММР, на нашу думку, може бути довгостроковою стратегією розвитку окремої установи, проте з вирішенням завдань загальнонаціонального значення. Пріоритети такої ММР можуть уточнюватися щорічно, як у Стратегії модернізації діяльності об'єднаних Національної бібліотеки й архіву Канади (БАК) [25; 26], ідеологічна складова якої тісно пов'язана зі швидким поширенням Інтернету та збільшенням обсягу національної документальної спадщини в електронній формі й відповідною необхідністю доступу до неї громади. Тому процес комплексної модернізації оснований на впровадженні стратегічного підходу, спрямованого на створення БАК національної колекції, що максимально повно презентує канадське суспільство. Про інституційну складову, на нашу думку, свідчить той факт, що реалізація канадської стратегії відбувається в співробітництві з іншими установами, які мають додаткові місії, і ще на початковому етапі була забезпечена змінами у фаховому законодавстві. Технологічна модернізація позначилася на пріоритетах щодо переосмислення процесів відбору національних документів відповідно до довгострокового розвитку ресурсів, поліпшення доступу до змісту фондів за допомогою цифрових технологій, збереження і цифрової, й аналогової документальної спадщини, здійснення перегляду технології опису й організації інформаційних ресурсів для поліпшення розподілу контенту та доступу. Соціальна складова модернізації виявилася в пріоритеті щодо вдосконалення управлінських функцій з метою виконання покладених на БАК завдань і у визначеному у 2011 р. завданні розробки та впровадження моделі оцінювання кадрів і прийняття рішень.

Проте ММР може складатися з конкретних взаємопов'язаних проєктів (наприклад, інженерного, технологічного, соціального), як у Концепції модернізації ХДНБ ім. В. Короленка [18], в якій ідеологічною основою обрано модель комфортного та швидкого

інформаційного обслуговування. А поєднання технологічної, інституційної й соціальної складових модернізації має забезпечити інтелектуалізацію інформаційних технологій та інженерної інфраструктури бібліотеки, структурну перебудову, сучасну організацію праці і, як результат, вироблення інформаційних продуктів нового рівня, досягнення «світового стандарту» бібліотечно-інформаційної діяльності.

ММР окремої бібліотечно-інформаційної установи може бути векторною, як у Концепції розвитку Національної історичної бібліотеки України [12], розробниками якої для досягнення стратегічних цілей та ефективного розвитку закладу визначено п'ять векторів розвитку, спрямованих на підвищення доступності послуг: інтенсивне впровадження інформаційних технологій, досягнення ефективного поєднання можливостей традиційної та електронної бібліотеки, орієнтацію сервісів на вимоги й сподівання користувачів (технологічна складова), комплексне підвищення кваліфікації кадрів (соціальна складова) і розвиток матеріально-технічної бази установи.

Також ММР окремої бібліотечно-інформаційної установи може складатися з 16-ти проблемно-тематичних блоків, як Концепція розвитку Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського на період до 2015 р. та подальшу перспективу [13], у межах яких передбачається здійснити поетапну реалізацію комплексної структурної, організаційної та технологічної перебудови її діяльності, технічне переоснащення, розвиток форм і методів бібліотечно-інформаційної діяльності, впровадження новітніх бібліотечних сервісів, активне долучення НБУВ до ринку науково-інформаційних послуг.

Отже, вибір ММР зумовлений багатьма внутрішніми чинниками (рівнем технологічного розвитку установи, здатністю до функціональних і структурних перетворень, моральною та освітньою готовністю до модернізаційних трансформацій та ін.), а також об'єктивними закономірностями розвитку економічної і соціокультурної сфер суспільства, інвестиційною привабливістю тощо.

З точки зору необхідності консолідації зусиль і скооперованості слід зазначити той факт, що «Стратегією Української бібліотечної асоціації на 2010–2014 роки» [24] передбачено завдання розробки «Концепції розвитку публічних бібліотек в Україні», спеціальних програм, спрямованих на усунення інформаційної нерівності, наприклад, щодо розвитку сільських бібліотек тощо. І також 2009 р. було анонсовано про Концепцію розвитку публічних бібліотек на 2010–2012 рр., яку мало розробити Міністерство культури і туризму України в рамках реалізації програми Кабінету Міністрів України «Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи і поступальний розвиток» [17]. Проте на часі

об'єднання фахових зусиль, адже бібліотеки України потребують скоординованої програми дій, незалежно від їх типу чи виду, відомчого підпорядкування тощо.

Перспективою подальших досліджень убачаємо вироблення спільної загальнонаціональної стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери відповідно до пріоритетів національної та міжнародної інформаційної політики.

Список літератури

1. Воскобойнікова-Гузєва О. В. «Відкритий світ» американських бібліотек. Інформаційні ресурси публічних бібліотек м. Сієтла / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Бібл. планета. — 2009. — № 1. — С. 28–30.
2. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Інформаційний простір сучасної наукової бібліотеки / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Проблеми розвитку інформаційного суспільства : матеріали Міжнар. форуму, Львів, 7–9 жовтня 2009 р. — К. : УкрІНТЕІ, 2009. — С. 304–309.
3. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Міжнародні проекти та ініціативи для розвитку бібліотек України / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали третьої науково-практичної конференції (29 верес. 2011 р., м. Львів). — Л. : Вид-во Львівської політехніки, 2011. — С. 70–80.
4. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Модернізаційні моделі розвитку бібліотечно-інформаційних установ в період глобалізації: визначення базових складових / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. — Вип. 33. — К., 2012. — С. 7–30.
5. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Публічна інформаційна бібліотека Франції: модель сучасного інформаційного простору / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Бібліотечна планета. — 2008. — № 3. — С. 27–29.
6. Концепція розвитку Державного закладу «Національна історична бібліотека України» на період до 2015 р. [Електронний ресурс] // Національна історична бібліотека України. — Режим доступу : http://www.dibu.kiev.ua/flash-point//%22/flash-point/files/pages/files/996_kontseptsrozvitkunibu.pdf/%22. — Назва з екрана.
7. Концепція розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на період до 2015 р. та подальшу перспективу. — Архів Вченої ради Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського за 2012 р.
8. Нікіфоренко Л. Координуюча роль Міністерства культури і туризму України у формуванні і реалізації державної політики в бібліотечній сфері / Л. Нікіфоренко // Бібл. планета. — 2009. — № 3. — С. 9–11.
9. Ракитянська В. Д. Концепція модернізації Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка / В. Д. Ракитянська // Наукова бібліотека : стратегія інноваційного розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Одеса. 24–25 верес. 2009 р. — Одеса, 2010. — С. 29–36.
10. Стратегический план программы ЮНЕСКО «Информация для всех» (2008–2013 гг.). — М. : Междунар. центр библ. сотрудничества, 2009. — 48 с.

11. Стратегия модернизации библиотечного дела России : проект [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://er.ru./news/2011/7/11/straregiya-modernizacii-bibliotechnogo-dela-rossii/>. — Назва з екрана.
12. Стратегія Української бібліотечної асоціації на 2010-2014 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ula.org.ua/index.php?id=268/>. — Назва з екрана.
13. Library and Archives Canada : Report on Plan end Priorities. 2011–12 [Electronic resource] / Treasury Board of Canada Secretariat : website. — Method of access: www.tbs-sct.gc.ca/rpp/2011-2012/index-eng.asp?acr=1779. — Title from the screen.
14. Library and Archives Canada : Report on Plan end Priorities. 2012–13 [Electronic resource] / Treasury Board of Canada Secretariat : website. — Method of access: www.tbs-sct.gc.ca/rpp/2012-2013/inst/bal/bal00-eng.asp. — Title from the screen.

Надійшла до редколегії 14.11.2012 р.